

„Azt hiszed, hogy hallgatunk a hazug szóra”

A cenzúra által engedélyezett rendszerkritikus dalszövegek a Kádár-rendszerben II.¹

A sorok közötti olvasás a hatalom barikádjának mindkét oldalán megszokott és elfogadott volt a Kádár-rendszerben. A homo sovieticus úgy szocializálódott, hogy tudta, sokszor nem az igazat olvassa az újságokban, de a rádiós és televíziós tudósítások is tendenciózusok voltak. A hazai könnyűzenei élet kiválóságai ugyancsak tisztában voltak azzal, hogy legfőképpen 1956-ról, a szovjet megszálló csapatokról és a határon túli magyarok tragikus sorsáról nem szabad énekelni (már az is kiverte a biztosítékot, hogy a Hobo Blues Band merészelt egy dalt írni a Moszkva térről, ahol történetesen a valóságban is járt az 56-os busz), mert a cenzúra rögtön lecsap rá. Voltak azonban olyan zeneszámok, amelyek különböző okok miatt megúszták a szigorú pártállami kontrollt, ezekből gyűjtöttünk össze néhányat.

Vihar a Tűzvihar körül

Az Omega ismert volt arról, hogy mesteri módon tudott egyensúlyozni a pártállami elvárások és a saját érdekeik között úgy, hogy mindkét fél úgy érezte, jól járt. Ez egyébként sokszor fedte a valóságot, aminek elsősorban a korabeli rajongók látták hasznát, illetve ez a fajta hozzáállás segítette az együtttest abban, hogy elérjék az Európa-sztárságot, és ennek okán örök érvényűek maradjanak a dalaik, és beírják nevüket a magyar művelődéstörténet aranylapjaira. Ehhez azonban meg kellett kötniük a maguk kompromisszumait, ráadásul jobban kellett lenniük a döntéshozókkal. Az Omega ezt úgy oldotta meg, hogy a zenekar billentyűse, Benkő László a zeneszámok beadása

előtt rendszeresen eljárt a Táncdal- és Sanzonbizottság² elnökéhez, Romhányi Józsefhez, aki a szövegek ellenőrzését vezette, és megbeszéltek, mely részleteket kell elhagyni, vagy átírni ahhoz, hogy megjelenhessenek. Benkő László úgy emlékezik, hogy egy ilyen alkalomkor ivott életében először whiskey-t, tehát megfelelően bizalmas viszony alakult ki közöttük a legendás rímfaragó svábhegyi, Mátyás király úti otthonában. A másik stratégiai lépésük az volt – legalábbis addig, amíg együtt dolgoztak vele –, hogy Adamis Annát „feláldozták”, így helyette nemegyszer S. Nagy István nevét tüntették fel szövegíróként, ami arra volt jó, hogy bekerüljenek azok közé, akiket elfogad a kádári–aczéli kultúrpolitika, hiszen kezdetben, a 60-as években még nem ismerték kellőképpen Adamis Anna nevét sem a Magyar Hanglemezgyártó Vállalatnál (MHV),³ sem a sanzonbizottságnál. Benkő László előszeretettel idézte fel tréfásan, hogy a sanzonbizottság kéthetente tartott üléseinek eredményeire úgy várhoztak a folyosón a zenészek – már akik egyáltalán tudtak arról, hogy mikor és hol tanácskoznak a számok engedélyezéséről –, mint a szülőszoba előtt az apukák.⁴ Ettől függött ugyanis, hogy az MHV-ben és a rádióban felveszik-e a legfrissebb szerzeményeiket, illetve a koncerteken egyáltalán előadhatják-e azokat. Saját hatáskörben az MHV dönthetett úgy, hogy a sanzonbizottság engedélye ellenére nem rögzítik a számukra ellenszenves vagy ideológiai okokból kifogásolható dalokat, így a cenzúra legalább kétlépcsős lett, de ide kell számolnunk ezeken felül azokat az informatív, jellemzően telefonon érkezett utasításokat, amelyek során „leszóltak” akár a pártközpontból, akár

¹ A tanulmány első részét a *Magyar Művészet* 2024/5. számában közzöltük.

² A Táncdal- és Sanzonbizottságot 1959. június 1-én hozta létre a Művelődésügyi Minisztérium fennhatósága alá tartozó Színházi és Zenei Főigazgatóság utasítása. Tagjait a kormányzat által felügyelt zenei intézmények esetében a művelődésügyi miniszter, a rádió és a televízió esetében pedig a Magyar Rádió és Televízió elnöke nevezte ki. A bizottságot eredetileg az Állami Hangverseny Igazgatóság alá rendelték. A sanzonbizottságba 1959. szeptember 1-től a zenei szakszervezet delegáltja is bekerült, ekkortól a tagok tiszteletdíját a Művészeti Szak-

szervezetek Szövetsége fedezte. A sanzonbizottságot végül utolsó főtítkára, Zongor Árpád oszlatta fel 1985-ben, miután belátták, hogy a könnyűzenei intézmények amúgy is elvégzik cenzurális tevékenységüket.

³ A Magyar Hanglemezgyártó Vállalatot (MHV) a 206/1951. sz. 1951. május 24-én kelt NT. (Népgazdasági Tanács) határozat hozta létre, magába olvasztva több kisebb, addig magánkézben lévő lemezkiadót. A cég ezáltal monopolhelyzetbe került, ami így is maradt szinte végig a pártállami időkben.

⁴ Benkő László személyes közlése 2013. június 12-én.

a kulturális tárcától nemtetszésüknek hangot adva, és ennek következtében különféle szankciókat kellett alkalmazni. A szanzenbizottság általában előre megírt formaszövegeket küldött ki a szerzőknek. Pozitív döntés esetén általában azt írták: „Értesítjük, hogy [...] c. dalát a Bizottság elfogadta, és erről a Szerzői Jogvédő Hivatalt értesítette.” Az is előfordult, hogy szöveg nélküli dalokat bíráltak el, ilyenkor odaírta a bizottság „... terjesztéséhez a Bizottság hozzájárulása nem szükséges, mivel az nem szöveges szám”. Az el nem fogadott szerzemények szövegeihez fűzött leggyakoribb megállapítások: „kezdetleges; szakmai szempontból nem felel meg a követelményeknek; nem elég ötletes, jellegtelen, kevésbé sikerült alkotás” vagy „a szöveg nem alkalmas tánczenében történő feldolgozásra”.⁵

Az Omega *Tűzvihar* című száma sok szempontból kilóg a sorból úgy a zenekar életében, mint a cenzurális folyamatok tekintetében, leginkább azért, mert kezdetben engedélyezték, rá is került a *Tízezer lépés* című, 1969-ben megjelent lemezükre,⁶ majd egy hirtelen ötlettől vezérelve néhány év múlva már nem kerülhetett fel újrafazonírozott, modernebb hangvételű változata az 1975-ös hatodik, *Nem tudom a neved* című nagylemezükre.⁷ 1969-ben a *Tűzvihar* már a keményebb hangvételt képviselte, a kor szintjéhez képest vad gitárszóval, bár még trombita is szerepet kap benne, mégis megjelenhetett. Ez már majdhogynem – de azért még nem egyértelműen – nyitás volt az együttes részéről a hard rock felé. A *Tűzvihar* kifejezetten a tempós nóták sorát volt hivatva gyarapítani az Omega repertoárjában, mert úgy érezték a zenészek, nagyon kell még az addigi felhozatalhoz egy ilyen típusú szám. Érdekes, hogy amikor 1969-ben a zenekar stúdióba vonult második lemezének felvételére, ennek a számnak nemcsak a szövege nem volt meg, de még a gitárszó is a trombitaszólam helyét is ott találták ki helyben.

A *Tűzvihar* alig vitathatóan a kommunista politikai berendezkedés tarthatatlanságáról is szólt, de a cenzúra átjárhatóságát jól jelzi az a tény, hogy a szanzenbizottságot csak utólag járta meg ez a szám, valószínűleg azért, mert megbíztak az MHV-vezetőinek ízlésében és ideoló-

giai felkészültségében. Az 1969-es engedélyeztetés ennél a számnál úgy zajlott, hogy Bors Jenő⁸ bevitte kazettán a szanzenbizottsághoz, amelynek tagjai leírva talán nem is látták a szöveget, és annak tudatában hallgatták, hogy ebből már elkészült a lemezváltozat. Nem ekkor, hanem amikor 1975-ben a hatodik lemezükre szerették volna újra feltenni egy modernebb hangszerelésű verzióban, jött elő Erdős Péter⁹ azzal az ukázzal, hogy azt azért mégse kellene énekelniük, hogy „Vörös csönd, itt maradt, ez maradt”, mert ezt ő úgy értelmezte, hogy ezzel a zenészek azt sugallták, a második világháború után az itt lakók megkérdezése nélkül maradt Magyarországon a szovjet hadsereg – ami kétségkívül egy logikus következtetés. Ráadásul az együttes utólag vette észre, hogy lehagyták ezt a zenezámot a korongról, mert akkor épp külföldön turnéztak, amikor a boltokba került. Ezért fordulhatott elő az, hogy az 1975-ös nagylemezükön csak hét dal szerepel.

Azzal sem tudták meggyőzni Kóbor Jánosék az egyébként botfűlű popcézár, hogy ezt 1969-ben egyszer már rászereztek a *Tízezer lépésre*, és akkor a szanzenbizottság nem talált benne semmi kivetnivalót. Ráadásul 1975-re már több százezer példányban elfogyott az a lemez – mivel platinalemez lett, ami kétszázötvenezer eladott példányt jelentett. Erdős Péter éppen az ellenkező oldalról látta ezt az ügyet, azzal érvelt, hogy nagy szerencséje volt az együttesnek, amikor 1969-ben nem akadtak fenn a cenzúra rostáján. Kóbor János mindezek ellenére úgy emlékezik, hogy Erdős Péterrel nem voltak rossz viszonyban, tudtak vele együtt dolgozni. Ezt a véleményét bizonyosan befolyásolta az a tény, hogy nekik ugyanabban az évben jelent meg az első nagylemezük, amikor Erdős Péter 1968-ban odakerült az MHV-hez, s ehhez a debütáló hanghordozóhoz nagymértékben közrejátszott Erdős határozott fellépése.¹⁰ Az más kérdés, hogy az Omega első magyarországi hanglemezeinek megjelenését inkább az MHV kétségbeesett tűzoltásának tekinthetjük, mivel tudomásukra jutott, hogy az együttes Angliában felvette első nagylemezét a világhírű Decca kiadónál *Omega Red Star* címen, ráadásul angolul, és azt mégsem engedhették meg maguknak, hogy előbb jelenjen meg

⁵ CSATÁRI Bence: *Az ész a fontos, nem a haj. A Kádár-rendszer könnyűzenei politikája*. Bp., Jaffa, 2015, 113–114.

⁶ MHV–Qualiton, LPX 17400

⁷ MHV–Pepita, SLPX 17483

⁸ Bors Jenő (1931–1999) nagypapa Landler Jenő, a Tanácsköztársaság belügyi, majd kereskedelmi népbiztosa. Bors Jenő 1956-ban a Demokratikus Ifjúsági Világszövetség aktivistája, majd hét éven keresztül a Külkereskedelmi Minisztérium Elvi-Távlati Tervek Osztályát vezette. 1965–1990 között állt az MHV élén. A komolyzenében jártas MHV-igazgatónak sokszor volt konfliktusa a könnyűzenészekkel, a média egy részével, a pártállami vezetéssel és beosztottjaival egyaránt. A cenzúra piramisának csúcán Erdős Péterrel ketten álltak, ezért is mondták az MHV-nél: „Kicsi a Bors, de Erdős!”

⁹ Erdős Péter (1925–1990) „popcézár”, a Kádár-rendszerben a könnyűzenei élet egyik vezető cenzora. 1958 és 1959 között a Szerzői Jogvédő Hivatal Színházi Osztályát vezette, 1960 és 1966 között az ELTE jogi karán esti tagozaton folytatott tanulmányokat. 1968-tól dolgozott az MHV-nél, ahol rövidesen titkárságvezető, majd sajtóosztály-vezető lett, és bár hivatalos beosztása szerint sem a cég első, sem a második embere nem volt soha, Bors Jenő igazgató mögött – ez is a Kádár-rendszer egyik sajátossága – a rangsorban az informális második poszton jó ideig a könnyűzenei élet tényleges irányítójaként tartották számon. Nevéhez fűződik a „fekete bárány” bandák (Beatrice, Hobo Blues Band, P. Mobil) és a punkzenekarok ellehetetlenítésére irányuló szándék.

¹⁰ Kóbor János személyes közlése 2019. december 21-én.

a magyar rocktörténet első beatlemeze a vasfüggönytől nyugatra, mint Magyarországon, amely ráadásul ekkoriban kezdte építeni „a legvidámabb barakk” hazug image-ét, és ehhez a könnyűzenei előadók akarva-akaratlanul nagy segítséget jelentettek a pártállam számára.

A *Tűzvihar* vesszőfutása nem ért véget az MHV-ben, hanem folytatódott a szintén monopóliumot élvező Magyar Televízióban is, ahol több pártfogója is akadt az együttesnek. A *Tízezer lépés* című korong kifejezetten tetszett a rendező Szitányi Andrásnak, aki kiharcolta, hogy javarészt ennek zenei anyagából egy önálló műsort, egy tévéshow-t szerkeszthessen. Nagyon jól ismerte az Omegát, hiszen járt a koncertjeikre, így könnyedén szabta rájuk a darabot. A félórás, természetesen fekete-fehér program így alapvetően a *Tízezer lépés* című lemezükre épült, a *Naplemente* és a *Régi csibészek* voltak azok, amelyek

nem szerepeltek ezen az albumon, ugyanakkor 1969-ben megjelentek egyazon kislemezen, és ennek okán kerültek bele a tévéshow-ba. A *Tűzvihar* és a *Spanyolgitár legenda*, valamint az instrumentális *Kérgeskezű favágók* viszont nem szerepeltek a show-ban, különböző megfontolásokból. Mivel félórás volt a produkció műsorideje, ezért a lemezről három számot le kellett hagyni. Erről a rendező és Módos Péter¹¹ döntött, de arról akkor még egy szót sem szóltak, hogy ennek ideológiai oka lenne. A *Tűzvihar* mellőzését egyébként még az is indokolhatta, hogy alig játszották koncerteken, mert technikailag akkor még nehéz volt megoldani a lemezszintű megszólaltatását, ugyanez volt a helyzet a *Spanyolgitár legendával* is, ezért maradhattak le a tévéshow-ról. A *Spanyolgitár legendát* pedig a *Naplemente* szorította ki, mert azt erősebb nótának tartotta a zenekar.

Az Omega tagja, Benkő László, kezében az együttes első nagylemezének borítójával 1968-ban
Adományozó: Székely Tamás
© Fortepan

¹¹ Módos Péter (1939–2021) számos könnyűzenész visszaemlékezése szerint „a Magyar Televízió Erdős Pétere”, az MTV szerkesztő-műsorvezetője 1968–2000 között. Műsorai: KKK (Könnyűzenét

Kedvelők Klubja), *Slágerszerviz*, *Egymillió fontos hangjegy*, *Pulzus – Könnyűzenei Panoráma*, *Roxínpad*, *TeleJazz Pódium*.

Miért hagyták, hogy így legyen?

A 60-as évek második felében kétségkívül legnépszerűbb Illésnek – akik méltán érdemelték ki a „magyar Beatles” elismerő jelzöt – is jócskán akadt problémái a cenzúrával, ugyanakkor Bródy János közismert dalszövegírói lavírozóképesége folytán bizony jó néhány szerzeményük repertoáron maradhatott. Ezek mindenre kiterjedő taglalása Bródy János életművének kiemelkedő gazdagsága okán szétfeszíti egy hagyományos terjedelmű tanulmány kereteit, de mégis érdemes felidézni közülük azokat, amelyekről egyértelműen kimutatható, hogy rendszerkritikával élt, és könnyen olvasható a sorok között, hogy a 60-as és a 70-es évek világa Magyarországon egyáltalán nem tartozott történelmünk könyvének aranylapjaira. A hatalom berkeiben talán legnagyobb port kavarázó *Ha én rózsá volnék* című dal Koncz Zsuzsa *Jelbeszéd* című, 1973-ban megjelent és betiltott lemezén¹² hallható. A *Megkötöm lovamat szomorú fűzfához* című népdal által ihletett nótá első versszaka – mintegy figyelemeltereléséppen – a szerelemről, illetve annak örökkévalóságáról szól, míg a másodikban már mélyebbre fúr a szövegíró, megjelenik a tolerancia és a nyíltság a kapuhasonlatban, amely mindig nyitva állna. A cenzorok ezt még átengedték, hiszen lehetett úgy magyarázni, hogy szó szerint értendők ezek a szavak, de nagyon könnyen mögéjük lehetett nézni, és az értő fülek rögtön dekódolták, hogy itt leginkább arról volt szó, hogy a szabadság nem volt adott Magyarországon, és nemcsak Nyugatról, de még a keleti blokk országai-ból sem lehetett korlátlanul hazánkba látogatni. Az ablak-hasonlatban úgyszintén kifejezésre jut a fény által okozott átláthatóság, amivel nemigen rendelkezett a korabeli közélet, csak egyre halványuló vágyalom maradt az átlagemberekben, az pedig, hogy a vasfüggönytől nyugatra lévő országokról hiteles információkhoz lehessen jutni, egyenesen illúzióknak tűnt a 70-es évek elején. Az tehát, hogy „az egész világ láthatóvá váljék”, teljességgel lehetetlen volt, legfeljebb az akkori tömegkommunikáció tendenciózus híradásaiból lehetett a nagyvilágban zajló történések-

ről értesülni. Az ablakmotívum egyébként nagyon áttételesen még az útlevelekben a Kádár-rendszerben ablaknak nevezett pecséttel is azonosítható, amely arra szolgált, hogy a kiutazási és tartózkodási engedély időtartamát meghatározza. Márpedig, ha ezt minél nagyobbra tervezzük, akkor az egyenesen a szabadságot hozza el, amire viszont szintén nem volt lehetőség a pártállam idején. Az utcáról szóló versszakban a sokféle értelemben vett tisztaságra való törekvés is megfigyelhető, az itt végigvonuló tank a szövegben pedig egyértelmű utalás nemcsak 1956-ra, hanem az 1968-as prágai bevonulásra is. A dal 1985-ben Bródy János második szólólemezeének zárószámaként is elhangzott, így ez a versszak lánckerék-motívuma kiegészült az 1981-es lengyelországi szükségállapotról való utalással. A szám végére került zászlómotívum pedig a függetlenség, az autonómia kívánalmának kinyilatkoztatása, ami az egyének és az állam szintjén is elvárható lett volna, de akkoriban még nem valósult meg. Végül a *Ha én rózsá volnék* több nemzedék himnusza is lett, cenzurális szempontból pedig zezugos pályát futott be: az 1973-as *Jelbeszéd* című Koncz Zsuzsa-lemezt ezzel a dallal együtt betiltották, így a hanghordozót kivonták a forgalomból, és nem volt tanácsos előadni koncerteken sem. 1983-ban azonban egy huszárvágással újra kiadták változatlan formában, sőt a szerzővel is megjelenhetett 1985-ben, tehát végső soron ez is megúszta a cenzúrát, még ha komolyabb vargabetűkkel is.

A *Miért hagytuk, hogy így legyen* ehhez képest sokkal egyenesebb pályát futott be annak ellenére, hogy messze-menőkig egyértelműbb szöveggel bírálta a fennálló politikai rendszert. A dal az utolsó Illés-nagylemez B oldalának nyitódala lett, amely 1973-ban a *Ne sírjatok, lányok!* címet viselte,¹³ és ez volt rajta a legrövidebb darab. A lemezcím egyértelmű utalás volt a Mészáros Márta rendezte *Szép lányok, ne sírjatok!* című filmre, amiből az Illést az ominózus BBC-s interjújuk¹⁴ miatt kitiltották. A lemezcím választásához persze kellett egyfajta merészség, hogy ezt meglépjék, de úgy tűnik, a kultúrpolitika engedte e kisjátékot a zenekar számára. Ennek a számnak a létrejötte

¹² A *Jelbeszéd*-ügy során 1973-ban Koncz Zsuzsa azonos című szóló-lemezét, rajta a címadó *Jelbeszéd* című Bródy János-szerzeménnyel, valamint az örökbecsű és nemzedéki himnuszaként is emlegetett *Ha én rózsá volnék* című dallal az MHV kiadta, ám a rádióban nem játszották, azaz nem Z-sítették, mert kimondva-kimondatlanul a cenzúrát és némi áthallással a szocialista jelszavakat kritizálták. Az MSZMP KB TKKO egyik alkalmazottját, Kóhát Zsoltot keresték meg ez ügyben a rádióból, aki végül intézkedett a lemez betiltásáról. Az ügyet részletesen lásd CSATÁRI: *i. m.* (2015), 15–16.

¹³ MHV–Pepita, SLPX 17455

¹⁴ Az együttes 1970. február–márciusban Angliában koncertezett, ennek kapcsán pedig a BBC-nek is nyilatkoztak. Ebben Bródy János, Szörényi Levente és Szörényi Szabolcs a magyar származású Bobby Gordon (eredeti nevén: Pallai Péter) riporternak ecsetelte az itthoni

klubmozgalom hiányosságait, a hosszú hajúak kvázi üldözését, valamint a hazai könnyűzene jónak korántsem mondható anyagi és erkölcsi megbecsülését. A BBC-t természetesen az állambiztonság erre ráállított szakértői is hallgatták, és a zenészek számára szerencsétlen kiszólások híre hamarabb hazaért, mint maga az együttes. Először Barna Andrásné, a Művelődésügyi Minisztérium Zene- és Táncművészeti Főosztályának vezetője tartott nekik eligazítást, de ő állítólag annyira nem volt tisztában a körülményekkel, hogy a BBC-t összekeverte a Szabad Európa Rádióval. A párt aztán felvette a kesztyűt, és lesújtott a zenekarra: Budapesten nem kaptak fellépési engedélyt, televízióban, rádióban, újságokban nem szerepelhettek, és az 1970 végi *Ifjúsági Magazin* legjobb zenészeket kereső voksolásán sem lehetett rájuk szavazni. CSATÁRI: *i. m.* (2015), 128–129.

egyébként *Az oroszlán ugrani készül* című filmhez kapcsolódik. A rendező, Révész György kérte fel őket, hogy írjanak egy dalt a filmhez, és sikerült megállapodniuk abban, hogy szabad kezet kapjanak. Ez a szerzők számára fontos volt, mivel tudták, hogy a filmben elhangzó dalt nem kell máshol engedélyeztetni, kizárólag a filmrendező felelőssége – ha úgy tetszik, ő volt a cenzor –, a filmzenére ugyanis nem vonatkozott a sanzonbizottság ellenőrzésének kötelezettsége. Ez a viszonylagos kiváltságos állapot arra volt visszavezethető, hogy a filmes szakmát a kommunisták jobban elfogadták a művészetek közül, mint a zenét, leginkább a propagandaereje, de a nemzetközi eredményei miatt is. A zenekar másik feltétele egyébként az volt a zeneszám megírásához kapcsolódóan, hogy ők is ott lehessenek a film forgatásán Dubrovnikban, amit Révész György ugyancsak teljesített. Ennek magánéleti következménye is lett: Szörényi Levente ott ismerkedett meg majdani feleségével, Kovács Zsuzsa színésznővel.

A rendező tehát értette ezeket a szövegeket, nem kellett túl nagy fantázia, hogy rendszerkritikát lássanak bennük, de a lehetőségeit mérlegelve bátor volt, és azt mondta, hogy ez ebben a filmben, ami egy krimikomédia volt, elfogadható. A filmben az együttes az Astoria bárjában játszott a dalt, miközben egy meztelen táncosnő lufikat lyukasztatott ki. Bródy János véleménye szerint „annyira semmi köze nem volt a filmnek a dalhoz, hogy szinte észre sem lehetett venni, hogy benne volt. Viszont a filmmel együtt megjelent. A dalt az MHV valóban kiadta 1969-ben kislemezen minden változtatás nélkül, arra hivatkozva, hogy az egyszer már átesett az ellenőrzésen, sőt, hogy levédjék magukat, a kislemezre még azt is ráírták, hogy *Az oroszlán ugrani készül* című film betétdala. Aztán a dal szépen lassan levált a filmről, és önálló életre kelt a koncerteken. Sőt, komoly elemzés is készült róla Szabó Miklós történész tollából, aki egyenesen azt írta a mi generációnkról ennek kapcsán, hogy mi vagyunk 1956 utolsó nemzedéke. Hozzá kell azonban tenni, hogy engem az 1968-as prágai tavasz eltiprása inspirált elsősorban ennek a számnak a megírására, hiszen azt már fiatal felnőtt fejjel éltem át, láttam a tankokat is vonulni. Másik olvasata ennek a számnak a sárga rózsa által szimbolizált hippimozgalom elhalása is lehetett, de a későbbiekben egyre többször érezhető volt, hogy aktuális jelentéssel töltődik fel.”¹⁵

A dalszöveg olyan, mintha szinte minden egyes sora megmártotta volna a tört a kommunista kultúrpolitika testében, ezért is talány igazából a mai napig, miért is engedte eljátszani a cenzúra, hiszen ezek után felkerült kis- és nagylemezre egyaránt (a *Ne sírjatok, lányok!* olyan LP-je volt az Illésnek, amely a korábban kislemezen már megjelent számokból válogatott). Adhat egyféle magyarázatot a filmes megjelenés is, de a kádári–aczéli kultúrpolitikai fogásokat ismerve feltételezhető, hogy utána tudtak volna nyúlni a darabnak, ha akartak volna, akár az MHV-nél, akár az ORI-nál.¹⁶ Nem ez történt, és már a felütés is nagyon, mondhatni még a Bródy-szövegek szokásos ironizáló stílusán túlmenően is erős volt, határozott, szókimondó stílusban: „Azt hiszed, hogy nyílik még a sárga rózsa / Azt hiszed, hogy hallgatunk a hazug szóra?” Ez a két sor egyértelmű utalás az együttes korábbi, *Sárga rózsa* című számára, amely egyik olvasatában a hippimozgalom elmúlásáról szól, népies köntösbe burkolva, és mintegy ennek mondanivalóját erősítette meg a kezdő sor. A folytatás azonban kifejezetten a pártállam eleve nébe talált, az egyik értelmezés szerint egyenesen hazugnak nevezve a politikai berendezkedést. A cenzúra azért hagyhatta meg mégis ezt a sort, mert Bródy János zsenialitásából fakadóan a duplafedelű mondatoknak köszönhetően mégsem lehetett egyértelműen kijelenteni, hogy ez a második sor kizárólag a hazug Kádár-rendszert támadta volna. Valószínűleg ugyanezen indokokból kiindulva kerülhetett bele a következő mondat is a szövegbe, miszerint: „Azt hiszed, hogy mindig mindent megbocsátunk / Azt hiszed, hogy megtagadjuk minden álmunk.” Itt a szövegíró burkoltan, de a sorok között olvasva egyértelműen utalt az 1956-os forradalom és szabadságharc leverésére, és arra, hogy a magyar társadalom ezt nem felejtette el, még akkor sem, ha erről az első nyilvánosságban nem lehetett beszélni. Ezekben a sorokban ugyanakkor benne van az is, hogy a reményt még nem adták fel az emberek, az álmok valóra váltása pedig egyet jelentett a kádári rezsim megdöntésével. A tétet csak emeli a következő versszak, amiben áttételesen elhangzik, hogy a rendszer velejéig romlott, és tele van hazugságokkal („El ne hidd azt, bárki mondja, hogy ez jó így / El ne hidd, hogy minden rendben, bárki szédít”), de a következő gondolat jelenti művészeti értelemben a csúcspontot, amikor kijelentik: „El ne hidd, hogy megváltoztunk vezényszóra.”

Koncz Zsuzsa
énekesnő
1978-ban
Adományozó:
Szalay Zoltán
© Fortepan

¹⁵ Bródy János személyes közlése a tanulmány írójának 2016. június 9-én.

¹⁶ Az Országos Rendező Iroda (ORI) 1958 és 1991 között működő belföldi koncertszervező monopólcég volt, az Állami Hangverseny- és Műsorigazgatóság jogutódjaként. Lakatos Éva, Keszler Pál, Bulányi László, Bali György és Gál Iván igazgatóként, majd a rendszerváltás-kor Gödöllői Lajos kormánybiztosként állt az élén. Mint cenzurális intézmény kiadta a működési engedélyeket, amennyiben az ORI-

vizsgákon megfelelték a művészek, illetve megállapította a fellépti díjukat. A zenészeket tudásuk alapján A, B, C és D kategóriákba sorolta, amely egyúttal meghatározta a fizetésüket is. A koncerteket egyrészt az ORI maga szervezte a vele szerződésben álló zenészeknek, másrészt a muzikusok által lekötött koncerteket előzetesen jóvá kellett hagynia.

Ez egyértelmű utalás az 1956-ot közvetlenül követő 1957. május 1-jei felvonulásra, ahol Kádár János mintegy háromszázezer embernek integethetett a dísztribünről, mintha fél évvel korábban semmi nem történt volna, és mintha éppen nem ő lett volna az, aki elárulta a forradalmat azzal, hogy átállt a szovjetekhez. A dalszöveg tökéletesen visszaadja a 60-as évek végi közhangulatot, és megmutatja, hogy a társadalom a felszínen ugyan elfogadta a rezsimit (a tömeg jelentős része munkahelyi kötelezettségéből, lényegében kényszerből vett részt a rendezvényen), ugyanakkor a második nyilvánosságban rendszerint éles kritikával illette azt, tehát alapvetően nem változott meg a józanul és reálisan gondolkodó emberek véleménye a rendszerről. Persze jól beburkolta a szöveget a sárga rózsa motívuma, és az, hogy a „nagy generációt” siratta el az „El ne hidd, hogy nyílik még a sárga rózsa” sorral, de a lényegről nem tudta – talán nem is akarta – elterelni a figyelmet.

Szintén Bródy János-dalszöveg a Koncz Zsuzsa által elénekelt *Én nem tudtam azt, kérem*, ami megint csak elkerülte a cenzorok figyelmét, holott nyilvánvalóan sok kivetnivalót találhattak volna benne. A társadalmi visszásságok pellengérré állításakor ezúttal a közösségi tulajdon elleni bűncselekmény, azaz a lopás állt a középpontban, ami köztudottan a szocialista viszonyok egyik legfőbb rákfeneje volt. „Én nem tudtam azt, kérem, és jó, hogy megmondták / Hogy addig jár a korszó, míg el nem lopják” – énekelte Koncz Zsuzsa, és a szellemességében ragyogóan kicsavart magyar mondásban mindenki felismerhette saját magát vagy közvetlen környezetét, miközben a hatalom felsőbb szféráiban ezt a jelenséget igyekeztek a lehetőségekhez képest mind jobban a szőnyeg alá söpörni. Az álnaiv kislány szerepébe bújít énekesnő az első versszakban mindvégig ezt a kérdéskört forszírozta, de szemmel láthatóan ironizált a jelenség felett. A második versszakban még arra is futotta Bródy János figyelméből, hogy az akkor már a pártelitből saját kezdeményezésére kikerült Marosán György – aki azt megelőzően gyakorlatilag Kádár János helyetteseként funkcionált – pikírt és cinikus mondására emlékeztessen, miszerint: „Nem a zsömle lett kisebb, a pofátok lett nagyobb” – ez a dal verziójában úgy hangzott, hogy „Én nem tudtam azt, kérem, hogy nagy az a zsömle / Csak kicsinek látszik a szájunkhoz mérve.” Mindeközben pedig a korabeli filozófiákat is parodizálta, hiszen „sok igazság van még a filozófiában”, ami a marxista-leninista világnézetet fricskázta meg. A szabadság szimbólumaként működő sárga rózsa és a kommunizmusra emlékeztető vörös rózsa összevetése megint csak tabukat döntögetett, erősen fel-

hívva a figyelmet arra, hogy a pártba sokan csak színleg léptek be, hiszen a szöveg szerint az igazából sárga színű rózsát mondták vörösnek. A „legvidámabb barakk” toposzának ugyancsak ironikus megdöntése figyelhető meg az „És azt sem tudtam, kérem, mert jól eltitkolták / Hogy a világon a legszebb hely Magyarország” sorokban, ami szó szerint értelmezve ugyan primer jelentésként dicséretet jelent, de ez esetben mindenki tudta, hogy ez messze nem volt igaz, csak keserédesen tréfált a szövegíró. A balról jövő kocsfi fékjének elromlása jellemzi a tipikus hibákat a szocialista tervgazdálkodásban, de akár azt is, hogy a pártállamban egyáltalán nem volt szokatlan, ha nem működött nemcsak a gazdasági, hanem a szociális vagy a hivatali rendszer sem. Ez pedig aztán komolyabb gondokat is okozhatott, amit a karambol jelképez a dalban. A csattanó a dalversben az, amikor a kislány eljut arra a szintre, hogy már a környezete is azt mondja róla, hogy túl sokat tud, ami arra utal, hogy az alacsony szinten nivellált társadalomban legtöbbször nem jelentett előnyt, ha valaki kitűnt az emberek sorából. Ugyanitt világít rá Bródy János arra a tipikusan magyar és szocialista körülményre, hogy a nagykapuk mellett mindig található egy kiskapu, tehát megfelelő ismeretséggel majdnem mindent el lehet intézni, még akkor is, ha esetleg az nem teljesen szabályos.

Az Illés együttes tagjaként 1973. június 10-én a diósgyőri popfesztivál („kis magyar Woodstock”) a rend őreivel konfliktusba keveredett Bródy Jánost komoly végzetűrának, majd büntetőeljárásnak vetették alá,¹⁷ és az egyik kihallgatás alkalmával előjött az *Én nem tudtam azt, kérem* szövege is. Itt adjuk át a szót Bródy Jánosnak: „Gyorsan rájöttem, hogy a tiszt szeme az igazán fontos kérdések feltevésekor hirtelen összeszűkül, ilyenkor igyekeztem nagyon óvatosan válaszolni. Egyébként próbáltam barátságos arccal, fesztelenül csevegni a zenei életről. Nemegetszer elemezni akarta a dalszövegeimet is, például, hogy milyen szándékkal írtam Koncz Zsuzsának azt a dalt, hogy *Én nem tudtam azt kérem*. Arra volt kíváncsi, hogy mit jelent az, hogy »Én nem tudtam azt kérem, hogy sárga a rózsa / Akkor is, ha van még, ki vörösnek mondja / És azt sem tudtam, kérem, mert jól eltitkolták / Hogy a világon a legszebb hely Magyarország«. Ezek önmagukért beszélő sorok, de leginkább mégiscsak azt a versszakot fessegette, hogy »És azt sem tudtam, kérem, hogy kocsiban ülve / A jobbról jövőnek van mindig előnye / De nem mondták meg azt sem, hogy balról is jönnek / Elromlott a fékjük és nekem is jöttek«. Én persze adtam a hülyét, hogy fogalmam sincs, miért írtam ilyeneket, mondtam, hogy ez jött ki valahogy. Ő meg kötötte az ebet a karóhoz,

¹⁷ A Bródy János ellen indított büntetőeljárásról lásd CSATÁRI: *i. m.* (2015), 198–200.

hogy én biztos politikai oldalakat próbáltam megjeleníteni, ami persze részben igaz is volt.”¹⁸

A Bródy-szövegek közül Koncz Zsuzsa számos dalban jelenítette meg a rendszerkritikát vagy mutatott a valóságnak görbe tükröt, ezek többek között: *A telefon; Kelepece; Ha én rózsza volnék; A gondolat; Kisfiú; Nem kérek áldást; Védj magad; Száz év; A metró; Légy óvatos; Mindenki egyetért; Holnapra kész; Szólj, kedvesem; Különvonatok; Előrejelzés; Esti közvetítés; Nem igaz; Szaloncukor; Szabadság, szerelem; Ha fordul a világ és A város közepén.* A cenzorok a szövegíró és az előadóját hagyták kibontakozni, minden valószínűség szerint egyrészt azért, mert egyfajta szerepet szántak nekik a társadalmi feszültségek levezetésében, másrészt azért, mert mind Bródyról, mind Konczról tudta a hatalom, hogy lehet velük kompromisszumot kötni, ami mindkét félnek jól jött, nem beszélve ráadásul a közönségről, amely ennek a megfontolásnak a mentén hozzájutott ezekhez a zeneszámokhoz. *A telefonban* szereplő „Vigyázz, ha telefonálsz / vigyázz, kedvesem / A telefon ismeri jól / az életem” refrén egyenesen az állambiztonsági lehallgatásokról is szólhat, bár éppen ezért akkoriban nyilvánvalóan az elsődleges jelentésre kellett hivatkozniuk, ha a cenzúra érdeklődött a szöveg magyarázatát illetően. A „Néha kitör a botrány, a telefon nem hallgat el” sorok azonban még jobban megerősítik azt az érzésünket, hogy a lehallgatásokról is szólhat a dal, hiszen az efféle technikai malőrök ilyen esetekben is előfordulhattak, lebuktatva ezzel a titkosszolgálati szerveket.

A Fonográf együttesnek is voltak – bár az Illéshez képest kétségkívül jóval kisebb számban – „odamondogató” számai, ezek közül kiemelkedik a különösen erőteljes hangvételő, az 1984-es *Jelenkor* című nagylemezükön¹⁹ megjelent *Bengázer*, amelyben nemcsak a hangszerelés részben hard rockos, hanem a mondanivaló is. Ahogy azt Bródy János elmondta, a *Bengázer* egyfajta titkos kóddal ellátott szó, amely a zenész szlengben terjedt el, és a szovjet embertípusra értették azt, hogy „benga”. A szövegíró-zenész úgy fogalmazott: „Az erőszakra hajlamos, kulturálatlan, mondhatni bunkó viselkedésű keleti elvtársakat neveztek bengáknak. 1984-re a nemzeti öntudat már kimondhatóan jelezte, hogy mi a keleti szovjet »kulturkörtől« nyugatra élünk, nemcsak földrajzi értelemben, hanem minőségben is. A bengázer mint elnevezés pedig éppen ezért a Szovjetunió hatalmi gépezetét jelentette, amiről elterjedt, hogy hazánkban is szigorúan titkos rakétakilövő állomásokat épített. A hidegháborút végigkísérő fegyverkezési versenyt jellemzik »A völgyet feldúlta, / s mélyére acélmagot vetett / És jöttek ők / akik vasbeton oszlopok rácsa mögé települtek / Az álom völgyében /

parancsra készen áll a halál« sorok. Ennek kimondása azonban abban az időszakban már nem jelentett akkora bátorságot, hiszen addigra világhosszá vált, hogy az atomháborút nem lehet megnyerni, s ebből következően rövidesen elkezdődött az enyhülés.”²⁰ Az 1984-ben bizonyos értelemben már a Nyugathoz képest érezhetően lépéskényszerben lévő diktatúra engedélyezte ezt a dalt, noha erősen gyaníthatjuk, hogy a cenzorok is tisztában voltak a *Bengázer* jelentésével.

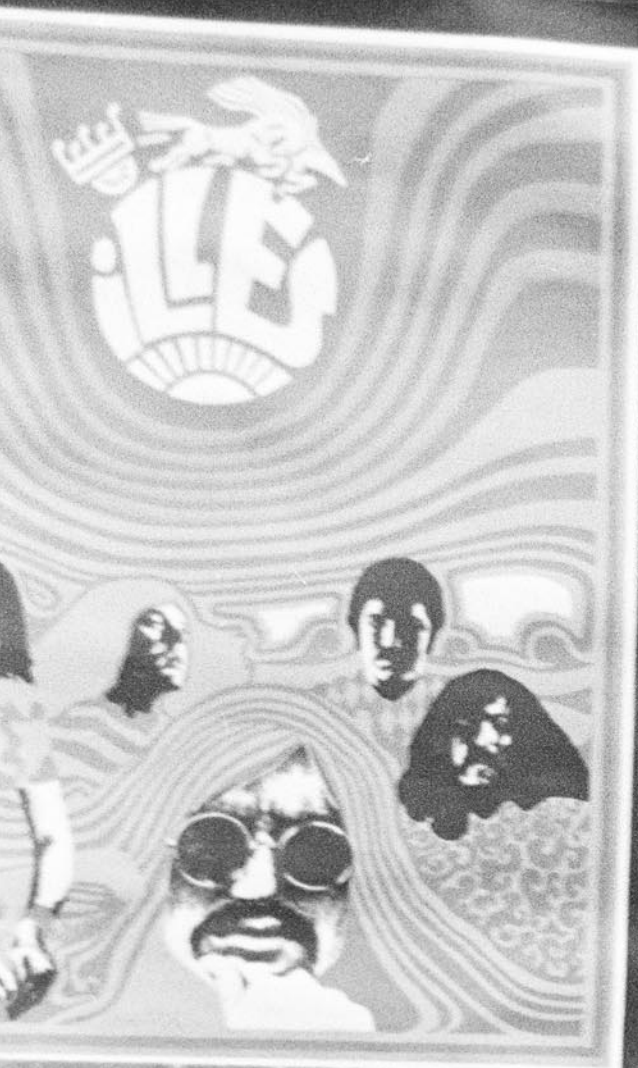
A szintén az Illés körül körvonalazódó KITT Egylet részeként is működő Tolcsvay Trió a *Nemzeti dallal* hasonló utat járt be, mint Koncz Zsuzsa a *Jelbeszéddel*, azzal a nem kis különbséggel, hogy a szerzemény 1973-as születésekor még nem rögzítették az MHV-ben. Külön érdekesség, hogy a Tolcsvay együttest az V. kerületi Hazafias Népfront keretében működő Belvárosi Petőfi Emlékbizottság (másutt: Petőfi Centenárium Emlékbizottság), valamint az MSZMP és a KISZ V. kerületi bizottsága, illetve az ORI kérte fel a szám megírására. Az emlékbizottság vezetőjének Gyenes József belügyminisztériumi alkalmazottat tették meg, ám Kőhádi Zsolt, az MSZMP KB Tudományos, Közoktatási és Kulturális Osztályának könnyűzenei referense – aki ebben a témakörben jelentős befolyással bírt – ezt a zeneszámot helytelenítette, mert ekkor Bródy 1973-as diósgyőri szereplése miatt nemkívánatos zenészeknek minősültek a KITT Egylet tagjai, ideértve Tolcsvayék is. A *Nemzeti dal* tehát Tolcsvay László hivatalos felkérésre zenésítette meg, ám a hatalom később visszazárta a forradalom zenei formában megnyilvánuló szellemét a palackba, mondván, hogy lázító jellegű, és nem szabad játszani azt nagy nyilvánosság előtt. A teljes igazsághoz hozzátartozik, hogy a visszakozó döntés mögött az is meghúzódhatott, hogy az új gazdasági mechanizmust 1972 novemberében hivatalosan is felszámolták, ezáltal megindult a visszarendeződés az élet minden területén, így a kultúrában is. Ez aprópénzre váltva azt jelentette, hogy inntől kezdve újra nem voltak annyira elnézőek a döntéshozók a kulturális termékekkel illetően, mint 1968 és 1972 között, következésképp erősödött a cenzúra. Ebbe a folyamatba illeszthető bele – léirni is abszurd – a megzenésített *Nemzeti dal* hivatalos tömegkommunikációban történő betiltása. Történt ez annak ellenére, hogy noha a sanzonbizottság is engedélyezte, jó ideig hivatalosan nem szerepelhetett sem a rádióban, sem lemezen, mindössze Tolcsvayék koncertjein. Itt a közönségből akadt, aki felvette és bejátszotta iskolai ünnepségeken, amiből incidensek is lettek. Az engedélyezést végül nyolc év után a *Nemzeti dal*nak a Koltay Gábor rendezte *A koncert* című film és az ennek alapjául szolgáló

¹⁸ Bródy János személyes közlése a tanulmány írójának 2016. június 9-én.

¹⁹ MHV–Favorit, SLPM 17866

²⁰ Bródy János hivatkozott közlése.

BOOK

G R A F

Bródy János,
az Illés együttes
tagja 1980-ban
Adományozó:
Kanyó Béla
© Fortepan

1981. március 26-án rendezett nemzeti sportcsarnokbeli hangverseny, illetve az erről készült dupla nagylemez hozta meg. A film „producere”, Nemeskürty István ugyanis sikeresen beszélt rá Bors Jenő, hogy a kiadványon szerepeljen a szám, még ha addig szilencium alatt is volt, azzal érvelve, hogy mégiscsak párt-, Hazafias Népfrent- és KISZ-megrendelésre készült. Elképesztő hibát vétettek azonban a pártállami apparátcsikok még a kiadás során is, mert a lemezből Tolcsvay László zeneszerző mellett szövegírónak nem Petőfit, hanem Bródyt tüntették fel. Utóbbi némi iróniával tűzdelt véleménye szerint azért, mert ha már ennyi probléma volt ezzel a dallal, akkor az MHV-alkalmazottak biztos úgy gondolták, hogy azt nem is Petőfi, hanem ő írta.²¹

100 bolha a Santa Marián és az Üvegházban

Meglepő módon még az MHV, ezen belül pedig konkrétan Erdős Péter által személyes okok miatt is felkarolt Neoton szintén megjárta átmenetileg a cenzúra rögös útját, de befolyásos potentátjuk közreműködésének köszönhetően végül gyorsan minden tömegkommunikációs csatornán zöld lámpát kaptak, így az eredetileg mellőzött zeneszámukat is játszhatta minden médium. Noha az 1979-es *Napraforgó* című lemezükön megjelent *Santa Maria* című slágerük valóban beállítható úgy, hogy disszidálásra buzdított, mert énekeltek benne azt a sort, hogy „De az se baj, hogyha felfedezzük Amerikát”, ám azt valószínűsíthetően csak az igazán szőrös szívű cenzorok gondolhatták úgy – jó eséllyel még ők sem komolyan –, hogy ennek hatására valaki fogja magát, és illegálisan elhagyja Magyarországot. Csepregi Éva egyenesen úgy emlékezik, hogy a Santa Maria Szűz Máriára emlékeztette a döntéshozókat a rádióban, ami a klerikális reakció feléledését jelentette a szemükben, s ezért nem játszhatta ezt a dalt a rádió. Mindenesetre ezt a számot ezekből az okokból kifolyólag mintegy fél évig nem engedte játszani a Magyar Rádió, szerkesztőinek ezzel ellentétes tartalmú meggyőzésében pedig nyilvánvalóan a józan ész és Erdős Péter is szerepet játszott.²² Így tehát a *Santa Maria* is besorolható azok közé a számok közé, amelyek némiképp megfricskázták a kultúrpolitikai rendszert – legalábbis a rádiós szerkesztők ezt átmenetileg így gondolták –, de aztán engedélyezték.

A *Santa Mariának* volt ugyanakkor egy alternatív változata, a Beatrice által játszott *Sánta Mária*, ami dupla csavar a zeneszám történetében, mert egy, a legalitás és

az illegalitás határán imbolygó zenekar parodizálta ki ezzel az ötletes címmel az egyébiránt közkedvelt és slágerré nemesedett dalt. Köztudott, hogy a Kádár-rendszerben az MHV leginkább ideológiai okokra hivatkozva nem adott ki Beatrice-nagylemezt, ugyanakkor azt engedélyezte, hogy az 1980-ban rendezett Omega-LGT-Beatrice ORI-turné végállomásán, a Kisstadionban adott közös koncertjük LP-n megjelenhessen,²³ amelyre a *Sánta Mária* is felkerült. Úgy tűnik, Erdős Péterék ebben a számban látták legkevésbé az ideológiai veszélyt, de még az is előfordulhat, hogy a popcézár fordított logika mentén arra gondolt, már csak azért is szerepeljen a dal a lemezen, hogy ezzel is népszerűsítsék a Neontont – nem beszélve arról, hogy ezáltal a Beatrice körül kialakult kitasztatottság mítoszát is sikerült némiképp mérsékelni. Az ügy hátterében mindamellett többek között az a tény is állt, hogy a „legfeketebb fekete bárány” bandaként elkönyvelt Beatrice előszeretettel állította koncertjein pellengérré Erdős Péter és Csepregi Éva románcát, s ennek a vonulatába illeszkedett a *Sánta Mária* paródiaszám is. A Beatrice azonban nem kaphatott fontos szerepet ezen a nagylemezen, a bevonuló szignáljukon kívül mindössze három számra kaptak lehetőséget, a *Meditáción* és a *Sánta Marián* kívül az igazán rendszerkritikus a *Jerikó* volt. Már az is polgárpukkasztásnak minősült, ahogy rendszeresen felkonferálták ezt a számot, és ezt a lemez is megörökítette: „Támadás! Egy, kettő, három!” Ezt a sanzonbizottság és a többi hivatalos szerv is felrótta az együttesnek, de úgy látszik az MHV liberálisabb volt velük szemben, és hagyta ennek elhangzását a hanghordozón. Egyértelmű azonban, hogy ennek a számnak a „Nincs jóbarát a falon túl” kitétele kifejezetten arra utal, hogy a korabeli zeneipari tényezők közül senki nem fogadta tárt karokkal az együttes működését, következésképp nem is adtak nekik nyilvánosságot. Nagy Feró akkoriban úgy érezte, hogy „az istenekkel hadakozom”, miközben „a csillagokba nem juthatok soha el”, ami gyakorlatilag fedte is a valóságot. Ha *Jerikó*t a kádári-aczéli kultúrpolitika bástyájaként azonosítjuk, akkor váteszinek is értékelhetjük azt a mondatot, hogy „Jerikó, Jerikó, fala porba hullott rég / Jerikó, Jerikó, mulandó a dicsőség”. Akkoriban azonban még túl sok babér nem termett Nagy Feróéknak, a sokféle pártállami nyomás következtében pedig a következő évben fel is oszlottak. A *Jerikó* így csupán egy érdekes színfoltja lett az együttes ezen korszakának azzal, hogy nagylemezre került, miközben a hivatalosság részéről oly sok kritika érte.

²¹ CSATÁRI: i. m. (2015), 206.

²² Erről Csepregi Éva, a Neoton énekese nyilatkozott a *Hogy volt?!* című műsorban (MTVA, Duna TV, 2018. március 18-án). A diszkó szerepe a szórakoztatásban a Kádár-rendszerben.

²³ MHV-Pepita, SLPX 17655

A Neoton máskülönben megemlékezett még – noha ezt expressis verbis nem jelentették ki a zenekar tagjai – a rossz emlékeztető, és már a korabeli viszonyok között is híres-hírhedt ORI-székházról,²⁴ ahol az elnevezéssel ellentétben nemcsak az ORI, de az MHV, a Nemzetközi Koncertigazgatóság, a Szerzői Jogvédő Hivatal, a Zene-műkiadó, az Országos Szórákkozatározenei Központ, sőt még a komolyzenében érdekelt Országos Filharmónia, valamint az Állami Hangverseny Zenekar is berendezte székhelyét a főváros központjában, a Vörösmarty tér 1. szám alatt. A furcsán modernista, de a szocreál stílusjegyeit is magán viselő, 1971-ben átadott és a köznyelv által szellemesen „Elizélt Palotának” hívott épület közismert volt arról, hogy ezen a hat emeleten hozták meg a hazai könnyűzenei élet igazán fontos döntéseit, amelyek közvetlenül érintették a zenekarok karrierjét és boldogulását. Az emiatt emblematisz üvegpalota – ami a korszak építészeti alkotásai közül igencsak kilógott a sorból – aztán élcelődések középpontjába került nemcsak a zeneszek, hanem a hétköznapi emberek körében is. Ezt örököltette meg a Neoton az *Üvegház* című számban, amely az 1982-es *Szerencsejáték* című lemezükön jelent meg.²⁵ Némi képzavarral élve különös fénytörésbe kerül ez az *Üvegház* akkor, ha tudjuk, hogy Erdős Péter a szám kezeltkezésének idején immáron magánéleti szálakkal is magához láncolta a nevében is Famíliává terebélyesedett Neotont, és emiatt éppen ennek a felkarolt zenekarnak nem lehetett túl sok gondja az érvényesüléssel. Hatvani Emese – Pásztor László zenekarvezető felesége – szövege azonban ráirányította a figyelmet arra, hogy a kultúrpolitikai döntések nemegyszer a lényegeset nem látták meg az alkotásokban, ami a művészeket alapvetően sértette önértékelésükben, önbecsülésükben, a pártállami intézményrendszer ebben a kontextusban pedig csak botcsinálta megrendelőként és befolyásoló tényezőként szerepelhetett a könnyűzenei szcénában: „Miért hiszed azt, hogy a keret a kép? / Itt vagyok én, folyton ordítanék.” A refrén szövege azonban, ha lehet, még jobban odaszúr az ORI-székház döntéshozóinak: „Üvegház, üvegház, kalitkába zársz, és körbejárás / Üvegház, üvegház, átlátzó a fala, mégse látsz.” Itt egyértelmű az utalás arra, hogy a szellemi szabadság nem adatott meg a művészeknek: az a bizonyos kalitka a behatárolt tevékenységüket jelképezte, ahogy az is, hogy a pártállami korifeusok körbejárták, azaz ellenőrizték őket. Az pedig, hogy az üvegház fala átlátzó, de a hatalombirtokosok nem látták át rajta, kifejezetten jelzi, hogy nem értettek a populáris zenei szak-

mához, „nem látták a fától az erdőt”. Ha ezt a logikai fonalat követjük, akkor az üvegházra vonatkozó „Könnyen összedőlhet, jól vigyázz!” kitétel a fennálló rendszer tarthatatlanságára, hatalmának ingatagságára vonatkozhatna, de mindezzel együtt túlzás lenne azt állítani, hogy ez a dalszöveg váteszként látta volna előre a politikai változásokat.

Van a Neoton-féle *Üvegház*nak egy pandanja a betiltott dalok között is, ennek megfelelően a sokszor retorzió alá esett Rolls Frakció *Üvegháza* csak jóval a rendszerváltás után, 1999-ben jelenhetett meg, amikor már a cenzúrának semmi szerepe nem volt.²⁶ Ez a szám, ha lehet, még egyértelműbben mutatja be, hogyan is működött az egycsatornás, monopolintézményekre alapozó kulturális hatalom: „Belvárosi üvegházban minden rendbe’ van / Emeletről emeletre a helyzet változatlan / Csak a falak, a falak tiszták.” A brezsnyevi pangás időszakát idéző és kritizáló sorok érthetően fennakadtak a cenzúra hálóján, miközben még arra is tettek nem is annyira burkolt célzást, hogy az ott dolgozók erkölcsileg sem feddhetetlenek. A politikailag romlott rendszert is bemutatja a dal, a korrupciót nyíltan emlegetve, illetve azt is hangsúlyozva, hogy az újonnan feltörekvő bandák előtt összezártak a régi profik (akik a Rolls szerint nem is voltak annyira tehetségesek, mint ahogy a tömegkommunikáció sugallta), nyilván a kenyerük féltése miatt: „A tetőtől talpig menő bandák közt óriási az összhang / Természetesen abban, kérlek, hogy ki kinél rosszabb / Én rád szavazok, én rád szavazok, te szavazz rám! / Én rád szavazok, én rád szavazok, te szavazz rám!” Ugyanebbe a körbe tartoznak azok a sorok is, amelyek arról szólnak, hogy „Az első emelet 121-ben folynak a vizsgák / A hatodik emelet nem tudom hányban készülnek a slágerlisták.” Majd következik a bürokrácia kicsúfolása, jó adag áthallással a korabeli, már-már tarthatatlannak tűnő útlevelelrendszerre: „A szürke könyvvel a mennybe mehatsz / A bordó könyvvel óriás lehatsz / Csak a kombinált, csak a kombinált bérlet a biztos, bizony!” A legradikálisabb mondatok, amik miatt talán a legeggyértelműbb volt a cenzorok számára, hogy ezt a dalt be kell tiltani, azok voltak, amelyek a Vörösmarty téren működő korabeli intézményrendszert igen nagy vehemenciával, nem utolsósorban pedig a prúd szocialista erkölccsel átitatott felfogás számára elfogadhatatlan módon támadták, holott minden betűje igaznak mondható a parkoló pályára állított zenekarok szemszögéből: „A büfétől a pénztárig csak négy emelet van / De amíg oda eljutsz kisöcsikém, a zacskód már tele van / De nem a pénzes, nem a pénzes zacskód, nem ám!”

²⁴ FÁBIÁN Titusz: *Az Elizélt Palota – az ORI székháza = beatkorszak.blog.hu*, 2017. március 5.
https://beatkorszak.blog.hu/2017/03/05/az_elizelt_palota_az_ori_szekhaza

²⁵ MHV–Pepita, SLPX 17719

²⁶ Mi-5 Records, Rol. 003

A Rolls Frakciónak ugyanakkor végül lett egy 1984-ben megjelent, cím nélküli LP-je,²⁷ ami ettől függetlenül hemzsegett a rendszerkritikától, így ennek fényében kevésbé érthető, hogyan is kaphattak végső soron zöld lámpát. A megoldás feltehetően abban rejlik, hogy az együttes már gyakorlatilag nem is létezett, amikor a nagylemez megjelent, így különösebben nagy társadalmi hatást – ami alatt a negatív befolyásolást értették elsősorban – nem vártak tőle, hacsak azt nem, hogy a rajongók afféle relikviaként vásárolják majd meg kedvenceik hangzó lenyomatát. A döntéshozóknak igazuk lett, ma már leginkább rock-történeti kuriózumként emlegetik a Rolls Frakció első és egyben utolsó nagylemezét, miközben cenzurális szempontból található rajta igazi csemegék. Ezek egyik eklatáns példája a már 1980-ban elkészült *Budapest felett*, amely nem kis áthallással rendelkezik 1956-ra, de még a Franco-féle 1936 és 1939 közötti spanyol polgárháborúra vonatkozóan is, hiszen utóbbi fegyveres harc kitörésének jelmondatát írta át magyar viszonyokra. A megjelenés mögött nagy bizonyossággal az is állhatott, hogy ezt a dalt Boros Lajos írta, aki 1984-ben már az MHV egyik (Bravo–Pepita) főszerkesztője volt, s így „Minden szentnek maga felé hajlik a keze” alapon adhatott nagy segítséget a megjelenéshez, noha a zenekar akkori vezetője, Trunkos András úgy emlékszik, hogy amikor régi ismeretségre hivatkozva kérték Boros Lajos segítségét, ő meglehetősen érthetetlen módon eleinte azt mondta nekik, hogy még bizonyítaniuk kell.

A kellő kompromisszumokat persze ez esetben is meg kellett kötni, így a dalból azt a sort, hogy „Egy elégett katonát átléptem, géppuska fészkelte a kéményben”, ami egyértelműen 1956-ra vonatkozott, át kellett írni, ebben a formában nem maradhatott. A szövegekkel kapcsolatos hercehurcáról és a velük összefüggő retorziókról az együttes vezetője elmondta: „A cenzúra keresztretjvényként működött. Miután beadtuk a szövegeket, az MHV minden olyan sort kihúzott, amit ki kellett. A vezetőségben erre a posztra első körben Rákosy Pétert állították. Ettől függetlenül úgy tudom, Bors Jenő, a vezérigazgató jelentett fel, aminek következtében aztán letiltották a színpadról.”²⁸ Ebben a dalban mindenesetre görbe tükröt mutattak a megdönthetetlennek vélt rezsim fellegvárának számító Angyalföldnek is, amibe belefért némi utalás *A Pál utcai fiúk* című regényre is: „Angyalföldön, ahol felnőttem / Harmonikusan fejlődtem / Naponta megverték

a téren / Mert üveggolyókat cseréltem / Szálltak a pofonok köröttem / De Budapest felett az égbolt felhőtlen.” Parodizálta a munkásságot is a svájci sapkájukkal, és ugyanezt tette a „Gyűjtsd a vasat és a fémet, ezzel is a békét véded!” álságos szlogennel, valamint a kommunista mozgalmakkal is. A szerző bátyjának rejtőzése a spájzban ugyanúgy 1956-ra vonatkoztatható, mint ahogy a besúgó hálózatra az a mondat, hogy „Lépcsőház, köszön egy ember / Elsuhan lesütött szemmel”. A rendszer ugyanakkor fojtogató liánként fonta körbe az állampolgárait a dalszöveg szerint: „Betonvirág vagy, csak itt élhetsz / Meghalsz, ha innen kitépnek.” Nem nehéz tárítani a zeneszámban szereplő utcakömotívumot a forradalmakkal, ahogy a „Vasbetonból szökik az élet” is meglehetősen plasztikusan ábrázolja a városi társadalom rezignáltságát és kilátástalanságát. A szám végén hallható „Áll már a forgószínpad” kifejezés pedig akár a rendszerváltásra való várakozásra, illetve a hatalmat átvenni készülő új politikai elit megjelenésére is vonatkoztatható lenne, igaz azt semmiképpen nem állíthatjuk – ahogy a Neoton-szerzemény esetében sem –, hogy előre megjövendölte volna a kommunista rendszer lebontását a zenekar. E sor mögött sokkal inkább azt érezhetjük, hogy újabb és újabb hatalmasságok fellépésére lehet számítani, de ez bizonyosan nem a politikai változás előszelének művészi érzékeltetése – bár az utókor szemszögéből nézve könnyen beleeshetnénk ebbe a hibába –, hanem a könnyűzenei szcéna örök mozgására utal.

Ezen a lemezen egyébként a Rolls Frakció több más számában is rendszerkritikus hangot ütött meg, amiknek azonban – valljuk be – a zenekar feloszlásával már nem sok tétje volt, mivel koncerteken, ahol a gyakorlatban a legszabadabb lehetett volna a véleménynyilvánítás, természetesen már nem játszották őket, emiatt a lemeze gyárnak sem fűződött különösebb érdeke a terjesztéshez, és ugyanezen okból kifolyólag a rádió sem játszotta őket, nem beszélve a televízióról, ahol 1982. október 23-án szerepeltek, és óriási botrány lett belőle.²⁹ A rendszerhez jó adag malíciával viszonyuló dalok közé tartozik ezen a lemezen a *Minden nagyon szép*, amelyről éppen az ellenkezőjét gondolta a zenekar, és közönségük pontosan értette őket. Hiszen a Ferenc Józsefre utaló mondat mögött nem állhatott komoly meggyőződés, sőt a kommunista berendezkedés Patyomkin falu voltára is emlékeztetett, hiszen a zenészek azt énekelték, hogy „Minden nagyon jó és

²⁷ MHV–Start, SLPM 17878

²⁸ Trunkos András személyes közlése e tanulmány szerzőjének 2015. április 16-án.

²⁹ Ezen a napon, szombat este került az együttes adása az *Egy millió fontos hangjeggy* című műsorban. Itt hangzott el az ominózus „Állva pisilek és ülve kakálok” sor a *Fejezetek egy iskolás gyermek naplójából*

című számból, de rendszerkritikáját illetően még veszélyesebb volt a *Hétköznapi téglá*. Ezekből a szövegekből természetesen botrány lett, olyannyira, hogy abban az évben még Hofi Géza is foglalkozott vele – felsőbb utasításra – a szilveszteri televíziós műsorban. Trunkos András személyes közlése e tanulmány szerzőjének 2015. április 16-án.

nagyon szép / Mégis valahogy futni szeretnék / Porcukor hull a fáról / Ezért aztán boldognak látszol.” Azt, hogy a kádári országban soha senki nem mondhatta ki szabadon a gondolatait, ebben a számban a „Kezemet, a szememet a szádon tartom / Ezt hallani sem akarom / Minden szavadat számon tartom / Ezt hallani sem akarom” sorokban szegezi a hallgatóságának az együttes, míg azt, hogy itt igazán senki nem lehet boldog teljes mértékben, az „Ezen a helyen sohase fázol / Mégis valahogy betegnek látszol” sorokból olvasható ki. Az *Izzik a tavaszi délután* című zeneszám ezen a lemezen látszólag egy esti képet jelenít meg, de továbbgondolásra adnak alkalmat a „Már a gyanús Nap is lebukott / Hiába, csalódtak a mában”, ahogy az *Átlátnak rajtam* című opus is sejtetni enged, hogy az állambiztonság az, amely árgus szemmel figyeli az állampolgárait, de a sokat próbált rockzenészek ezt is kibírják: „Átlátnak rajtam / De nem vagyok zavarban.” Persze mindenki tisztában van vele, hogy ha kell, utánuk tudnak nyúlni: „Megadtam magam a mának / Keresnek, hallgatnak, látnak.” Ugyanebben a számban pedig ennek az állapotnak az elutasítása, a változásra való várás is megmutatkozik, még ha nagyon általános formában is: „Még nincs itt az idő / Vagy már elmúlt”, amiből kiolvasható az időnélküliség és az ebből fakadó bizonytalanság is afelől, hogy egyáltalán bekövetkeznek-e a közéleti változások.

Időrendben az utolsó, mégis igazi alternatív rockcsemege a Sziámi *100 bolha* című száma, amelyet a Tímár Péter által 1987-ben rendezett *Moziklip* című filmből ismerhetett meg a szélesebb közönség.³⁰ Persze itt már az enyhülő diktatúráról beszélhetünk, de akkor is veszélyesen az elevenére tapintott a szocialista tervgazdálkodás egyik legnagyobb rákfénéjének, nevezetesen arra, hogy a gyártási folyamatok során nagyon sok üzemben, vállalatban elképesztően és elképzelhetetlenül sok selejtet termeltek, ami a munka alacsony hatékonyságát jól mutatta, nem utolsósorban pedig hozzájárult a hiány, egészen pontosan a hiánygazdaság kialakulásához. A magánéleti köntösbe csomagolt, Müller Péter Sziámi által írt dalszöveg mondanivalóját hatványozottan megerősítették a film képkockái, ahol láthatjuk, hogyan dobják ki a frissen gyártott, ámde nem működő elektromos izzókat a gyár alkalmazottai a szemeteskosárba, mert nem működnek.

A „Jó. De nem elég, nem elég jó” felütés vonatkozhat a tömegtermelés zavarba ejtő nivótlanságára ugyanúgy, mint az emberek közötti kapcsolatokra, az élet bármely területén sűrűn bekövetkező problémákra, vagy éppen a társadalom rossz közérzetére. Utóbbit híven jellemzi egy egész versszak: „Jaj, de le vagyok törve / Jaj, de le vagyok sújtva / Jaj, de föl vagyok dobva / Jaj, de föl vagyok dülva / Jaj, de ideges vagyok / Most már úgys meghalok.” A szóviccnek sem utolsó *100 bolha* cím feloldása pedig ugyancsak a selejtyártásról szól: „Százból ha, százból ha, százból ha egyszer jó / Százból ha egyszer jó, az már nagyon jó.” Bár ez a szöveg egy művészeti alkotás, ettől függetlenül kijelenthetjük, hogy ebben a vonatkozásban nem is esett túl messze a valóságtól. A hosszú éveken keresztül mindig csak ugyanabból az egyből választani tudó, és emiatt a pártállam részéről gyerekként kezelt társadalom alapproblémáját is felidézi a dal, holott 1987-ben még nem köszöntött be a pluralizmus, így csak óvatosan lehetett alkalmazni a nyitás politikáját, legjobb esetben is csak kettőből lehetett választani: „Nem tudom eldönteni szívem / Hogy hamburger vagy hot dog / Nem tudom eldönteni szívem / Hogy itt rosszabb vagy ott jobb” – utóbbi két sor az alternatív rockzenekarokra jellemző módon ironizált az emberhez méltó élet számára optimális hely kereséséről, amiből tágabban értelmezve az is kiderül, hogy mindenképpen rosszabbak a magyarok életlehetőségei a nyugatiakénál. Ennél a kontextusnál maradv a konklúzió sem marad el: „És most már biztos, hogy maradok / Mert tudom, hogy menni kell”, azaz bármennyire is sanyarú az emberek sorsa a proletárdiktatúrában, sok minden idekötöi őket, ezért maradnak, és visszautasítják az emigráció nyújtotta lehetőségeket. Még akkor is így tesznek, ha az infláció – amiről még alig néhány évvel korábban sem lehetett őszintén beszélni az első nyilvánosságban – már az életszínvonalra is érezhetően rányomta a bélyegét: „És most majd nem veszek semmit / Bár szépen mennek föl az árak.” A kalandvágtyból itthon maradtak pedig hallgathatták továbbra is a magyar pop-rockzene termését, amelyek között jócskán akadt áthallásos szám, ami segítette a túlélést, és kicsit talán felvértezett a rendszerváltásra is.

³⁰ MHV–Favorit, SLPM 37130